

Montserrat Franquesa Gòdia. *La Fundació Bernat Metge, una obra de país (1923–1938)*. Textos i Estudis de Cultura Catalana, 181. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013, 299 pp.

DÍDAC PUJOL
Universitat Pompeu Fabra

Aquest llibre és fruit de la tesi doctoral *Clàssics grecs i llatins en català: les traduccions de la Fundació Bernat Metge (1923–1938)*, que Montserrat Franquesa Gòdia va defensar el 2009 a la Facultat de Traducció i d'Interpretació de la Universitat Autònoma de Barcelona.

L'objectiu de l'obra que ressenyem és historiar la primera etapa de la Fundació Bernat Metge (FBM). Aquesta primera època comprèn l'interval que va des de la gènesi (1919–1922) i els inicis (els primers volums són del 1923) fins a les acaballes (1938). Queda fora de l'àmbit d'estudi, doncs, la segona etapa de la FBM, que abraça el període que va del 1947 (any en què la FBM reprèn les publicacions estroncades per la guerra civil i la dictadura) fins a l'actualitat.

El nucli de l'estudi està format per dos grans blocs. El primer, d'unes 70 pàgines, es titula «El projecte editorial de la traducció dels clàssics en català», i se centra en la gènesi, objectius, característiques i normes de la FBM. El segon bloc, d'unes 170 pàgines, es titula «Les traduccions de la Fundació Bernat Metge del 1923 al 1938», i consisteix en una anàlisi, any per any, de les obres publicades, sobretot pel que fa a la tasca dels traductors i revisors i la recepció dels volums a la premsa.

El llibre situa la FBM en el context europeu d'altres col·leccions coetànies d'escriptors grecs i llatins, sobretot de la francesa Association Guillaume Budé (AGB), que es constitueix el 1919. Aquell mateix any Francesc Cambó comunica a Joan Estelrich la idea de crear una col·lecció de clàssics grecollatins traduïts al català, a semblança de l'AGB. La col·lecció de clàssics en francès engresca alguns intel·lectuals catalans, i el 1922–1923 s'hi adhereixen, entre d'altres, Joan Estelrich, Lluís Segalà, Lluís Nicolau d'Olwer, Joaquim Balcells, Francesc Cambó, Joan Crexells, Manuel de Montoliu, Josep Farran i Mayoral, Josep M. Junoy, Carles Riba i Llorenç Riber. El nucli d'aquesta «secció catalana» de l'AGB va servir no sols per finançar-la parcialment, sinó per crear un model català que s'hi inspirava: la FBM.

Els veritables artífexs de la FBM foren quatre persones: Francesc Cambó (mecenes), Joan Estelrich (director que decidia els títols que calia publicar), Joaquim Balcells (revisor de les traduccions llatines) i Carles Riba (revisor de les traduccions gregues). Balcells i Riba, a més, exerciren, des de les respectives càtedres de llatí (a la Universitat de Barcelona) i de grec (a la FBM), una profunda influència en la formació de traductors per a la FBM. Val a dir que la càtedra de grec de Riba la va crear Cambó el 1925 a instàncies d'Estelrich, amb l'objectiu específic de formar col·laboradors que es poguessin incorporar a la traducció dels clàssics grecs de la FBM —a causa de la poca importància del grec en els plans d'estudis de la Universitat de Barcelona, el nombre de persones capaces de traduir del grec era molt menor que la de les que ho podien fer del llatí.

La FBM, com ja hem esmentat de passada, va ser una obra de mecenatge: gràcies als negocis en el sector elèctric, Francesc Cambó esdevingué ric el 1921, i el projecte (que arrencava del 1919) de crear una cultura humanística a Catalunya es va poder materialitzar a través de la FBM, que tenia per missió publicar les grans obres dels clàssics grecs i llatins, en versió original acompanyada d'una traducció catalana. La FBM havia de tirar endavant gràcies als diners dels subscriptors, però (com demostra Montserrat Franquesa) aquestes aportacions no donaven per mantenir la col·lecció, de manera que el mecenatge de Cambó va ser decisiu no només per engegar el projecte, sinó també per mantenir-lo viu al llarg del temps.

Un cop Cambó disposa d'una fortuna, el 1921, encarrega a Joan Estelrich els preparatius per a la FBM. L'any següent Estelrich presenta el projecte a Cambó, un dossier mecanografiat de 52 pàgines titulat *Projecte d'edició dels clàssics grecs i llatins*. Estelrich, segons ens descobreix l'autora, va presentar a Cambó un pla molt detallat: s'hi llistaven més de 200 volums, i s'hi especificaven, entre d'altres, la previsió de costos i beneficis, el tiratge dels llibres, els possibles traductors, els criteris d'edició dels textos grecs i llatins, els diferents tipus d'edició (bilingües i monolingües, cares i més assequibles), el contingut dels volums (introducció, traducció, notes) i els criteris de traducció, que consistien bàsicament en la literalitat, en l'ús de la prosa (fins i tot en el cas que l'original estigués escrit en vers) i en l'absència de mots grollers (vegeu, al respecte, la interessantíssima discussió que se'n fa a les pàgines 188–191).

La FBM es va concebre amb dos objectius fonamentals. El primer era elevar el nivell de la cultura del país (és a dir, de la societat catalana) mitjançant l'edició i traducció al català dels grans clàssics grecs i llatins. En aquest sentit, les *Vides paral·leles* de Plutarc es tradueixen no tant pel seu valor literari com pel seu valor moral: es pretén que els ciutadans segueixin en la vida quotidiana l'exemple virtuós dels personatges que s'hi descriuen. El segon objectiu de la FBM era exercir una influència en la creació d'una llengua literària. Fins a quin punt la FBM va aconseguir els seus propòsits? Pel que fa al primer objectiu, la FBM volia ser una col·lecció a l'abast del gran públic, però en això no va reeixir: l'any 1928 s'havien aconseguit gairebé 2.000 subscriptors i els tiratges eren de 4.000 exemplars, però a partir del 1929, segurament per la crisi econòmica mundial i potser també per un desinterès creixent després de l'eufòria inicial del llançament de la col·lecció, es va produir una davallada espectacular en el nombre de subscripcions: hi va haver més de 900 baixes. Amb poc més de 1.000 subscriptors, la col·lecció acabà tenint com a públic no pas un gruix substancial de la societat catalana, sinó una elit «benestant, conservadora i culta, la burgesia catalana de l'època, amb gran nombre de membres i simpatitzants de la Lliga Regionalista» (p. 269). Respecte a l'assoliment del segon objectiu de la FBM, és a dir, establir un model de llengua literària mitjançant la fixació d'un català culte a partir de les traduccions, l'autora confessa que es fa difícil avaluar la tasca i apunta que, en tot cas, la influència fou «parcial» i que, en ple franquisme, «la tasca lingüística de la Fundació deixava de ser de normalització i es convertia en tasca de supervivència» (p. 265).

Ben estructurat i amb un útil índex onomàstic al final, el llibre de Montserrat Franquesa és fruit d'una investigació llarga i minuciosa, i representa una contribució indispensable

per a l'estudi de la FBM, que fins ara disposava d'una bibliografia més aviat escassa i poc aprofundida (l'autora en fa un repàs a les pàgines 11–21). Els mèrits principals de l'autora són dos. En primer lloc, haver sabut teixir una història de la primera etapa de la FBM, cosa que no era, d'antuvi, fàcil, però que era necessària per fer justícia a aquesta col·lecció i als homes que la feren possible. I en segon lloc, Montserrat Franquesa ha tingut la virtut de saber manejar i treure profit d'una quantitat ingent de bibliografia, tant publicada com inèdita. L'ús que l'autora fa de la bibliografia per il·luminar com fins ara ningú havia fet la primera etapa de la FBM és sensacional, per quatre motius. En primer lloc, Montserrat Franquesa ha sabut fer una lectura atenta del material primari, és a dir, dels volums publicats per la FBM: ha analitzat amb cura les introduccions a cada volum per tal d'obtenir informació sobre els criteris d'edició i traducció, i en alguns casos fins i tot ha sabut detectar la procedència del text original usat per a un determinat volum (text d'edicions franceses, alemanyes, angleses o italianes). En segon lloc, l'autora ha comparat les normes de la FBM amb les de l'AGB, ja sigui per veure'n la gran semblança (en la majoria de casos), ja sigui per fer-ne notar les diferències puntuals (en els volums de l'AGB, per exemple, la traducció va a l'esquerra, mentre que en els volums de la FBM la traducció va a la dreta per tal de donar-li més importància). En tercer lloc, l'autora ha realitzat un buidatge encomiable de diaris i revistes de l'època, sobretot de *La Publicitat* i *La Veu de Catalunya*, però també de la premsa espanyola i estrangera (per exemple, el *Diario Ilustrado* de Santiago de Chile), la qual cosa ajuda a construir un mapa molt complet de la recepció dels volums de la FBM. Finalment, Montserrat Franquesa ens ha proporcionat un munt d'informació inèdita que ha pouat sobretot de tres fonts: els manuscrits conservats de les traduccions (sovint amb reveladores correccions de Carles Riba); la consulta del Fons Joan Estelrich de la Biblioteca de Catalunya (que conté manuscrits i esborranys indispensables per estudiar la gènesi de les normes de la FBM); i els arxius de la FBM (on l'autora descobreix, per exemple, un volum que revela que la censura franquista va obligar a fer un nou tiratge del volum VIII de les *Vides paraleles* de Plutarc per tal que el nom del traductor «Carles Riba» aparegués com a «C. R.»).

Resta per fer encara molta feina sobre la FBM: Montserrat Franquesa no entra en la comparació entre original i traducció, i limita l'àmbit del seu estudi a la primera etapa, en què es van publicar 83 volums dels 400 de què consta la col·lecció avui dia. Animem l'autora i altres estudiosos, doncs, a continuar la tasca d'explorar aquesta col·lecció de clàssics grecs i llatins, i a fer-ho amb la mateixa perícia que exhibeix Montserrat Franquesa en aquest llibre.